

מצוה ט"ז - הקהל

מצוה ט"ז היא שציוונו להקהיל את העם ביום השני של סוכות במוצאי שמיטה ולקרוא קצת פרשיות ממשנה תורה באזניהם והוא אמרו (דברים ל"א, י"ב): "הקהל את העם האנשים וגו'" וזו היא מצות הקהל. ואמרו בקידושין (ל"ד ע"א): "כל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות", והקשו, "והרי הקהל דמצות עשה שהזמן גרמא ונשים חייבות", ובארו בסוף המאמר, "אין למדין מן הכללות". וכבר נתבארו משפטי מצוה זו וכל מי יקרא ואיך יקרא ואי זה דבר יקרא בפרק ז' מסוטה.

פירוש המצוה

מצוה ט"ז היא שציוונו להקהיל את העם - דברי הרמב"ם מוכיחים שהמצוה היא על הכלל להקהיל, שכן כתב "שציוונו להקהיל", דהיינו שכולנו נצטוונו בזאת המצוה, ואין המצוה על המלך או על בית דין, אלא אם כן הם שלוחי הציבור לענין זה. ועי' לקמן בפרק 'על מי מוטלת המצוה'. **ביום השני של סוכות** - בהל' חגיגה (פ"ג ה"ג) כתב הרמב"ם: "אימתי היו קורין, במוצאי יום טוב הראשון של חג הסוכות". ונסתפקו אחרונים, אם לילה זמן קריאה בהקהל אם לא, ויתבאר לקמן בפרק 'הלכות הקהל'. ומשמע מלשון הרמב"ם שמצות התורה ביסודה היא ביום השני, ולא שהמצוה ביום טוב ראשון אלא שאי אפשר להקהל ביום טוב, שאם לא כן, היה כותב בסוכות ולא היה מציין היום בגוף המצוה. **במוצאי שמיטה** כדברי הכתוב "מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה" ולמדו חכמים שהכוונה למוצאי שמיטה. **ולקרוא קצת פרשיות ממשנה תורה באזניהם** וזה מה שקראו חכמים במשנה (סוטה פ"ז מ"ב) "פרשת המלך". פירוט הפרשיות כתבו הרמב"ם בהל' חגיגה פ"ג ה"ג. **והוא אמרו "הקהל את העם האנשים** והנשים והטף וגרך אשר בשעריך למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' אלוהיכם ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת". **וזו היא שקראו אותה חכמים בשם מצות הקהל**. ולמדנו מדברי חכמים שהקהל היא מצות עשה מן התורה, מזה שאמרו בקידושין, **כל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות** ומזה שאמרו "כל" למדנו שזה כלל בכל התורה כולה, **והקשו על כלל זה, והרי הקהל דמצות עשה שהזמן גרמא** היא, שקבוע לה זמן מן התורה **ונשים חייבות** ככתוב "הקהל... האנשים והנשים והטף", והרי זה סותר לכלל, **ובארו בסוף המאמר, אין למדין מן הכללות**, שאף שאמרו "כל מצות עשה" יש היוצאים מן הכלל. **וכבר נתבארו משפטי מצוה זו וכל מי יקרא ואיך יקרא ואי זה דבר יקרא בפרק ז' מסוטה**.

דברים ל"א, ז-י"ג

ויקרא משה ליהושע ויאמר אליו לעיני כל ישראל חזק ואמץ כי אתה תבוא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע ה' לאבתם לתת להם ואתה תנחילנה אותם. וה' הוא ההלך לפניך הוא יהיה עמך לא ירפך ולא יעזבך לא תירא ולא תחת. ויכתב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי הנשאים את ארון ברית ה' ואל כל זקני ישראל. ויצו משה אותם לאמר מקץ שבע שנים במעד שנת השמטה בחג הסכות. בבוא כל ישראל לראות את פני ה' אלהיך במקום אשר יבחר תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם. הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' אלהיכם ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת. ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו ליראה את ה' אלהיכם כל הימים אשר אתם חיים על האדמה אשר אתם עברים את הירדן שמה לרשתה.

הגדרת המצוה

מלשון התורה נראה בפשטות כי שתי מצוות יש בענין: א. "ויצו משה אותם לאמר מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה בחג הסוכות. בבוא כל ישראל לראות את פני ה' אלוהיך במקום אשר יבחר **תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם**". ב. "**הקהל את העם** האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך".

ואמנם מנו הבה"ג (ובעקבותיו היראים) והרס"ג שתי מצוות, האחת קריאת פרשת המלך והשניה התקהלות העם סביב הקריאה.

הרמב"ם (וכן החינוך מצוה תרי"ב) מנו מצוה אחת - הקהל, ויש להבין מדוע לא חשבו את מצות הקריאה כמצוה בפני עצמה.

הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל במאמרו "לברור הגדרת מצות הקהל" (מופיע בתוך קובץ "הקהל") כתב שענין הקהלת העם הוא ענין אחד עם קריאת המלך שהוא מתקיים דווקא בהקהל העם לשמיעת דברי התורה. ובהמשך דבריו (עמ' פ"ח):

ומישוב גם כן מה שהקשה בספר נר מצוה על ספר המצוות להרמב"ם, מדוע לא מנה שתי מצוות, קריאת המלך וקהילת העם, כי זה שייך רק באופן שיש במצוה שני צדדים מיוחדים ומפורדים, שיכולים להתקיים זה בלא זה. וכמבואר בד"ק אאמו"ר הרב זצ"ל בפ"א שבקונטרס אחרון לשבת הארץ על פי שרשי ספר המצוות, שאם מצות שביתת הארץ היתה חלה על הקרקע מצד עצמה, מלבד חובת הגברא של ישראל, היה צריך לימנות לשתי מצוות כיון שהן יכולות להתקיים זה בלא זה, בעבודה בישראל לגבי קרקע של ישראל על ידי עבודת גוי, שזו עושה בהתקיימותן שתי מצוות, מה שאין כן כאן ששני הצדדים האלה הם במהותם והתקיימותם ענין אחד, שצד המצוה של קריאת המלך, אינו אלא שייך לצד מהותה העיקרית של קהילת העם, למען ישמעו וילמדו ויראו וגו', וכמו שנאמר "תורה צוה וגו'", "ויהי בישורון מלך בהתאסף וגו'".

והדברים עדיין צריכים עיון, שאם אמנם המצוה היא הקריאה בהקהל (או הקהלות סביב הקריאה) היה מן הראוי שיזכיר הרמב"ם את הקריאה בהגדרת המצוה. והנה במנין על סדר ההלכות (בהל' חגיגה) לא הזכיר כלל הקריאה רק כתב: "להקהיל את העם בחג הסוכות במוצאי שמיטה", ואף במנין על סדר המצוות שכתב: "להקהל את העם **לשמוע** התורה במוצאי שביעית" כוונתו בודאי למה שכתוב "הקהל את העם וגו' למען **ישמעו** וגו'", ואת הקריאה לא הזכיר.

ובדברינו אלה מובלעת שאלה נוספת: מדוע שינה הרמב"ם במנין על סדר ההלכות ממה שכתב במנין על סדר המצוות. ושני שנויים יש, א. שבמנין על סדר ההלכות לא כתב "לשמוע התורה". ב. שהוסף "בחג הסוכות".

בודאי הדבר נובע מהשינוי היסודי בין ספר המצוות, בו כתב הרמב"ם את מצות הקהל בין המצוות הנוגעות להתחזקות הקשר עם התורה, לבין היד החזקה, בו כתב הרמב"ם מצוה זו בצמוד למצות עליה לרגל. אף הברדל זה צריך עיון. כתב הרמב"ם במורה נבוכים בטעמה של מצות החג, מצות עליה לרגל, וזו לשונו (ח"ג פמ"ו):

אבל תועלת החג הרי טעמה ידוע במה **שיושג באותה ההתקהלות מהתחדשות התורה** באותה ההתפעלות ואחוות בני אדם זה לזה. **ובפרט מצות הקהל** אשר נתבאר טעמה "למען ישמעו וגו'".

למדנו מכאן שמצד ענינה קשורה מצות הקהל למצות הרגל וטעמן שוה, השגת התחדשות התורה.

על פי זה נבין כיצד למדו חכמים מן הפסוקים שנאמרו בהקהל על הפטורים מן העליה לרגל וכלשונו של הרמב"ם (חגיגה פ"ב ה"א): "ושם נאמר 'למען ישמעו', להוציא מי שאין לו שמיעה גמורה, 'ולמען ילמדו', להוציא מי שאינו מדבר, שכל המצווה ללמוד מצווה ללמד", שכן, מצות הרגל ומצות הקהל, שתיהן מטרתן קשורה בתורה.

וצריך להבין, כיצד מביאה עליה לרגל להתחדשות התורה? אחד מן הדברים המייחדים את תורתנו הקדושה, הוא העובדה כי ניתנה בפני כל האומה, שעל כן אין אדם יכול לערער עליה. וכך כתב הרמב"ם (הל' יסודי התורה פ"ח ה"א):

משה רבינו לא האמינו בו ישראל מפני האותות שעשה... ובמה האמינו בו, במעמד הר סיני שענינו ראו ולא זר ואזנינו שמעו ולא אחר האש והקולות והלפידים והוא נגש אל הערפל... ומנין שמעמד הר סיני לבדו היא הראיה לנבואתו שהיא אמת שאין בו דופי שנאמר "הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם כך יאמינו לעולם", מכלל שקודם דבר זה לא האמינו בו נאמנות שהיא עומדת לעולם, אלא נאמנות שיש אחריה הרהור ומחשבה.

והנה בשבת ישראל בארצם, מחולקים לשבטים, יכול כל אחד לחשוב שזקניו וחכמיו מספרים לו דברי עצמם, ועל כן יש ערך חשוב להתכנסות והתקהלות כל ישראל שלש פעמים בשנה, כדי שיראו שתורה אחת יש לכל ישראל, היא התורה הבאה אלינו במעמד הר סיני.

ברור אפוא מדוע מצות עליה לרגל, מחדשת שלש פעמים בשנה את האמונה בתורה מסיני, שניתנה במעמד כל ישראל, שכן רק בהתקהלות כל ישראל אפשר לברר שאמנם לכולם מסורת שוה.

מצות הקהל - אחת לשבע שנים - היא חיזוק נוסף להתחדשות אמונת התורה, כלשון הרמב"ם: "ובפרט מצות הקהל", שכן מטרת מצוה זו מפורשת בתורה לחזק המסורת: "ובניהם אשר לא ידעו, ישמעו ולמדו".

זהו צד אחד במצות הקהל, אשר בעבורו כתב הרמב"ם הלכות מצוה זו בהל' חגיגה כהמשך להלכות עליה לרגל. מובן, אפוא, מדוע במנין על סדר ההלכות כתב הרמב"ם "בחג הסוכות" שהוא הרגל, ואף מובן מדוע השמיט "לשמוע התורה", שכן עצם ההתקהלות היא עיקר המצוה, בדומה למצות העליה לרגל, שהקהל הוא המשך הופעתה.

אלא שצד נוסף יש למצות הקהל, והוא מתגלה בתורה שבכתב בסמיכות הפרשיות בהן נאמרה המצוה: "ויכתב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי הנושאים את ארון ברית ה' ואל כל זקני ישראל. ויצו משה אותם לאמר מקץ שבע שנים וגו' הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך למען ישמעו וגו'". בתת משה את התורה אל הכהנים ואל זקני ישראל, יש חשש גדול שמא יחשבו הכהנים והזקנים שהתורה היא קנינם והם המצווים ללמדה. על כן באה מצות "הקהל את העם האנשים והנשים והטף" למען ידעו כולם כי התורה מורשה קהילת יעקב, ואינה קנין החכמים לבדם.

יסוד זה שבמצות הקהל (שעוד יתברר לקמן בענין חיוב נשים וקטנים) בא לידי ביטוי במנין המצוות, שם כתב הרמב"ם מצוה זו בצמוד למצות כתיבת ספר תורה של מלך ושל כל יחיד מישראל ובהמשך למצוות המבטאות קשר כל יחיד לכל התורה כולה.

על כן במנין על סדר המצוות לא כתב הרמב"ם "בחג הסוכות", שכן לא הרגל עיקר במנין זה, וכתב "לשמוע התורה", שהיא יסוד מצות הקהל הבא לידי ביטוי במנין המצוות.

שני פנים, אפוא, יש למצות הקהל. האחד, כהמשך למצות עליה לרגל, מהוה מצות הקהל שיא באחדות ישראל הנקבצים בירושלים. והשני, כהמשך לקשר של כל אחד מישראל לתורה הקדושה, מתגלה במצוה זו קשר כלל ישראל, על כל חלקי ציבוריותו, עם התורה.

מכלל הדברים מובן מדוע עיקר המצוה הוא "הקהל" והקריאה אינה אלא חלק מחלקי המצוה (שאינן למנותה על פי מה שהשריש הרמב"ם בשורש י"א שאינן למנות חלק מחלקי מצוה כמצוה בפני עצמה), שכן עצם ההתקהלות היא המחשבת אמיתות המסורת והאמונה בתורה, והיא מגלה קשר כל העם כולו לתורתו. ועוד יתבארו הדברים לקמן.

הקהל - חובת יחיד או חובת ציבור?

הרמב"ם הגדיר את המצוה: "להקהיל את העם". ביטוי זה חוזר בספר המצוות ובמנינים שבריש היד החזקה ובפ"ג מהלכות חגיגה. והדברים סתומים ולא נתפרש מי הוא המצווה להקהיל את העם, ומכל מקום משמע שאין כל יחיד ויחיד בכלל

המצוה. וכן כתב בקונטרס "זכר למקדש" להאדר"ת (בתוך קובץ "הקהל", עמ' ל"ו): "ונראה שלהקהילם מוטל על הבית דין הגדול שבירושלים", עיי"ש.

ראשונים אחרים, גם מאלה ההולכים בשיטתו של הרמב"ם, הגדירו את המצוה "להקהל", דהיינו מצוה על כל אחד ואחד לבוא לבית המקדש ביום השני של סוכות. כן כתב החינוך (תרי"ב) והסמ"ג (ר"ל). והחינוך הוסיף וכתב: "ועובר על זה בין איש בין אשה ולא בא במועד הזה לשמוע דברי התורה... בטלו עשה זה".

ויש ראייה גדולה לשיטה זו של הראשונים מן הגמרא. במסכת קידושין (ל"ד ע"ב) בסוגיית מצות עשה שהזמן גרמה, רוצה הגמרא ללמוד מהקהל לחייב נשים בכל מצוות עשה שהזמן גרמן, ומתרתת הגמרא "משום דהוה מצה והקהל שני כתובים הבאים כאחד וכל שני כתובים הבאים כאחד אין מלמדין", ומכאן שחייב הקהל הוא על כל יחיד ויחיד ככל מצוות עשה, שכן אם נאמר שחייב הקהל הוא על הציבור כיצד אפשר ללמוד מכאן על חיוב נשים במצוות עשה הפרטיות שהזמן גרמן.

ועל כן נראה שאף להרמב"ם יש חיוב על כל יחיד ויחיד לבא, אלא שחייב זה אינו יכול להקרא עדיין בשם "הקהל" לכן הדגיש הרמב"ם "להקהיל" שקורין לכולם לבוא ואז ביאת כל יחיד אינה ענין פרטי, אלא הקהלות.

ונראה שזה ענין התקיעה בחצוצרות להקהיל את העם, שעל ידי התקיעה כל יחיד בא כחלק מן הקהל. וכמו שכתוב על החצוצרות (במדבר י', ב'): "והיו לך למקרא העדה", וכן כתב רש"י במסכת ראש השנה (כ"ו ע"ב): "וכל כנופיא בחצוצרות דכתיב 'והיו לך למקרא העדה'", ובדומה לזה כתב הריטב"א (ראש השנה כ"ז ע"א) שענין חצוצרות היא בכנופיא.

דברים אלו יכולים לבאר דברי הירושלמי מגילה (פ"א ה"ד) בביאור ההלכה שאין הקהל בשבת: "רבי בא בריה דר' חייא בר בא אמר מפני התקיעה, ר' יצחק בי רבי חייא אמר מפני הבימה". רבי חייא בר אבא למד שהתקיעה מעכבת בהקהל ואי אפשר בלעדיה. לפי מה שאמרנו הדברים מובנים, שכן התקיעה היא שעושה את הכנופיא ועל ידה נעשים היחידים לקהל. ומאן דאמר משום הבימה סבירא ליה שקריאת המלך עיקר והבימה היא צורך הקריאה (בדומה לזה כתב הרב צבי יהודה זצ"ל בביאור המחלוקת בירושלמי, במאמרו "לבירור הגדרת מצות הקהל" עמ' פ"ז).

אין פלא, אפוא, שהרמב"ם הביא דברי רבי חייא בר אבא בהלכה (חגיגה פ"ג ה"ז): "יום הקהל שחל להיות בשבת מאחרין אותו לאחר השבת מפני תקיעת החצוצרות והתחינות שאינן דוחין את השבת", שכן דעת הרמב"ם שהמצוה להקהיל עיקר, והקריאה אינה אלא הלכה פרטית, וכמו שביארנו לעיל.

חיוב קטנים ונשים בהקהל

המקורות

הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' אלהיכם ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת. ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו ליראה את ה' אלהיכם כל הימים אשר אתם חיים על האדמה אשר אתם עוברים את הירדן שמה לרשתה.

חידוש יש במצוה זו והוא חיוב הנשים והטף שלכאורה היה ראוי לפוטרם. נשים - משום שפטורות ממצות תלמוד תורה, והטף - משום שפטורים מכל מצוות האמורות בתורה.

ואמנם כשדרש רבי אלעזר בן עזריה במצות הקהל באר חידוש זה (חגיגה ג' ע"א):

תנו רבנן מעשה ברבי יוחנן בן ברוקה ורבי אלעזר בן חסמא שהלכו להקביל פני רבי יהושע בפקיעין אמר להם מה חידוש היה בבית המדרש היום, אמרו לו תלמידיך אנו ומימיך אנו שותין, אמר להם אף על פי כן אי אפשר לבית המדרש בלא חידוש, שבת של מי היתה, שבת של רבי אלעזר בן עזריה היתה, ובמה היתה הגדה היום, אמרו לו בפרשת הקהל, ומה דרש בה, "הקהל את העם האנשים והנשים והטף", אם אנשים באים ללמוד, נשים באות לשמוע, טף למה באים, כדי ליתן שכר למביאייהן, אמר להם מרגלית טובה היתה בידכם ובקשתם לאבדה ממני.

ועוד דרש "את ה' האמרת היום וה' האמריך היום" אמר להם הקב"ה לישראל, אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם, אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם, דכתיב "שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד" ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם, שנאמר "ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ".

פשט הדברים הוא שהקב"ה ציוה להביא את הטף כדי להרבות שכר לעושי מצותו, אף שאין ערך מעשי להבאת הטף מפני שאינם יודעים להבין בין טוב לרע. וכן משמע מן המכילתא שבה מופיעה דרשה דומה (בא פרשה ט"ז):

כבר שבתו תלמידים ביבנה ולא שבת שם רבי יהושע וכשבאו תלמידיו אצלו אמר להם מה דברים היה לכם ביבנה, אמרו לו, אחריך רבי, אמר להם ומי שבת שם, אמרו לו רבי אלעזר בן עזריה, אמר להן אפשר ששבת שם רבי אלעזר בן עזריה ולא חדש לכם דבר, אמרו לו כלל זה דרש (דברים כ"ט) "אתם נצבים היום כולכם... טפכם נשיכם", וכי טף היה יודע להבין בין טוב לרע, אלא ליתן שכר למביאייהם לרבות שכר

עושי רצונו, לקיים מה שנאמר "ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר", אמר להם איזה דבר חדש יתר על זה, הריני כבן שבעים שנה ולא זכיתי לדבר זה בלתי היום, אשריך אברהם אבינו שאלעזר בן עזריה יצא מחלצריך, אין הדור יתום שרבי אלעזר בן עזריה שרוי בתוכה.

הקושי בהבנת המקורות

הקשה ה"כלי יקר" (דברים ל"א, י"ב) וזו לשונו: "משמע מזה שמדבר בטף שלא הגיעו לחינוך דאם לא כן לא הוצרכו לטעם ליתן שכר למביאייהם, וזה דוחק גדול כי זה דומה כאילו צוה שישאו עליהם משא מעצים ואבנים לבית ה' כדי ליתן שכר למביאייהם".

והקושי מתחזק על פי שיטת הרמב"ם במורה נבוכים (ח"ג פכ"ו) שלא יתכן שהקב"ה יצוה על דבר אם אין בו טעם עצמי, רק כדי להרבות שכר, וברור שכל מצוה יש לה טעם.

עוד הקשו אחרונים על חידושו של רבי אלעזר בן עזריה, שטף באים ליתן שכר למביאייהם, מן הגמרא בקידושין (ל"ד ע"ב), שם אמרו שחיוב נשים בהקהל היינו יכולים ללמוד בקל וחומר "טפלים חייבים נשים לא כל שכן", ומה שכתבה התורה בפירוש לחייב נשים, הוא כדי שיהיו הקהל ומצה שני כתובים הבאים כאחד שאין מלמדים על כל התורה לחייב במצוות עשה שהזמן גרמן. וקשה, שאם חיוב הטף הוא כדי ליתן שכר למביאייהם, הרי אינם חייבים מצד עצמם, ואיך יכולים ללמוד מהם לחייב נשים מצד עצמן (עי' רש"ש בקידושין ל"ד ע"ב, "זכר למקדש" פ"א עמ' ל"ח, "הערות בהקהל" להגרש"י זיין בתוך קובץ "הקהל" עמ' פ"ג ועוד).

וכן יש להקשות על הירושלמי חגיגה (פ"א ה"א) על המשנה: "הכל חייבים בראיה חוץ מחרש שוטה וקטן" - "מתניתין בראית קרבן אבל בראית פנים אפילו קטן חייב מן הדא, 'הקהל את העם האנשים והנשים והטף', ואין קטן גדול מטף?" ופירש קרבן העדה: "ואין קטן גדול מטף, בתמיה, וכיון דטף חייבין בהקהל כל שכן קטן, והוא הדין בראיה חייבין".

ואם נבין "ליתן שכר למביאייהם" שנאמר על הטף אשר צריכים לשאת אותם על ידים, ולכן יש שכר לאלה המביאים, הרי שבקטנים היכולים ללכת לבד, אין כל כך שכר למביאייהם, ואין זה קל וחומר, ואדרבה יותר שכר יש למביאים קטנים על ידיהם מאשר קטנים הבאים מעצמם.

יסוד חיוב נשים וקטנים בהקהל

ונראה שהקושיות נובעות מפירוש הגמרא בחגיגה. בפשטות לומדים שהאנשים באים ללמוד והנשים לשמוע, ורק על הטף נשאלת השאלה למה הם באים, ועל זה תירצו ליתן שכר למביאייהם. אבל אין פירוש זה מדוקדק בלשון הגמרא שכן כתוב "אם אנשים באים ללמוד וכו'", ופירושו שאם נפרש שהאנשים באים ללמוד יקשה

למה באים הטף אשר אינם יודעים ללמוד, ותירוץ הגמרא "ליתן שכר למביאייהם", הוא חזרה מההנחה שאנשים באים ללמוד ונשים לשמוע.

והדבר מוכח מלשון הירושלמי (חגיגה שם): "**הואיל** והאנשים באין ללמוד והנשים לשמוע, הטף למה באו, **אלא** כדי ליתן שכר למביאייהן", וידוע שלשון **אלא** הוא חזרה מדברים שנאמרו. ולפי זה יסוד מצות הקהל הוא עצם ההתקהלות סביב התורה, והיא באה לבטא את הקשר העצמי שבין ישראל לאורייתא, וענין המצוה הוא התכנסות כל הציבור על כל מרכיביו, ואף נשים וקטנים בכלל ציבור עם ישראל הם ועל כן חייבים בהקהל. ויש להטעים יסוד זה בשמה של המצוה: "הקהל", שהוא מלשון "קהל" המורה על גדר ציבור כפי שאמרה הגמרא בהוריות (ג' ע"א) על הפסוק (מלכים א' ח', ס"ה): "ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו קהל גדול מלבוא חמת עד נחל מצרים לפני ה' אלוהינו שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום" - "מכדי כתיב וכל ישראל עמו", קהל גדול מלבוא חמת עד נחל מצרים למה לי? שמע מינה הני הוא דאיברי קהל, אבל הנך לא איברי קהל". הביטוי **קהל** בישראל, גדול הוא יותר מקיבוץ כל הפרטים, והוא בא לבטא את המושג כלל ישראל.

אמנם, אם מצות הקהל היתה ככל המצוות וחובתה היתה מוטלת על הפרטים ולא על הכלל כולו, הרי שקטנים היו פטורים שכן אינם מצווים במצוות התורה, וכן נשים היו פטורות כשם שהן פטורות משאר המצוות הנוגעות לתלמוד תורה. אלא שמצות הקהל מיוחדת היא בכך שחובתה מוטלת על הציבור, ומכח הכלל היא חלה גם על נשים וקטנים.

ענינה המיוחד של מצות הקהל הוא קשר כלל ישראל ואורייתא. קשר זה, יצר אותו הקב"ה "אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו", ועל כן אין חלק בישראל שיוצא מן הכלל הזה.

בהבנה זו מיושבות השאלות שהצבנו בתחילה. מובן החיוב להביא טף שלא הגיע לחינוך, ואין זה חלילה כמשא אבנים לבית המקדש (כשאלת ה"כלי יקר"), אלא יש בזה ערך של הופעת הציבור בכללו.

מובן אף הקל וחומר "טפלים חייבים, נשים לא כל שכן" (קידושין ל"ד ע"ב), שכן אם קטנים הם בכלל הציבור בישראל הרי שנשים בודאי הן חלק מהציבור. וכן מובן הקל וחומר שבירושלמי שאם טפלים חייבים, קטן לא כל שכן (חגיגה פ"א ה"א).

על פי יסוד זה יש לבאר את המשך דברי הגמרא בחגיגה. אחר שהביאה הגמרא דברי רבי אלעזר בן עזריה: "טף למה באים ליתן שכר למביאייהם", המשיכה: "ועוד דרש: את ה' האמרת היום וה' האמריך היום... ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם שנאמר 'ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ'". **חטיבה אחת** בא לבטא את יסוד הכלל בישראל (ולמדנו מכאן שיסוד זה מתגלה רק בארץ ישראל וכדברי הזוהר ח"ג דף צ"ג ע"ב 'גוי אחד בארץ - עמה אקרון אחד ולא אינון בלחודייהו', פירוש -

עם ארץ ישראל נקרא עם ישראל גוי אחד, ולא כשהם לבדם בלא ארץ ישראל, וכפי שנתבאר לעיל על פי הגמרא בהוריות ג' ע"א).

הבנת דברי המכילתא

הבאנו לעיל את דברי רבי אלעזר בן עזריה, כפי שבאו במכילתא, ומשם למדנו לכאורה שאין ערך בהבאת הקטנים אלא "להרבות שכר עושי רצונו". אחר הדברים שראינו ביסוד מצות הקהל יש מקום להתבונן מחדש בדברי המכילתא בשלימותם. דברי המכילתא באו על הפסוק (שמות י"ג, ב'): "קדש לי כל בכור פטר כל רחם בכני ישראל באדם ובבהמה לי הוא", וכך הוא לשונה:

"לי הוא" - למה נאמר, לפי שהוא אומר "הזכר תקדיש", הקדישו שתקבל שכר, או אם הקדשתו מקודש ואם לא הקדישו אינו מקודש, תלמוד לומר "לי הוא" מכל מקום, הא מה תלמוד לומר "הזכר תקדיש" - הקדישו לקבל שכר.

כיוצא בו "ובער עליה הכהן", למה נאמר והלא כבר נאמר "ולבנון אין די בער" הא מה תלמוד לומר "ובער עליה הכהן" - שתקבל שכר.

כיוצא בו "ואת הכבש האחד", למה נאמר והלא כבר נאמר "וחיתו אין די עולה", הא מה תלמוד לומר "את הכבש האחד" - לקבל שכר.

כיוצא בו "ועשו לי מקדש", למה נאמר והלא כבר נאמר "את השמים ואת הארץ אני מלא", הא מה תלמוד לומר "ועשו לי מקדש" - כדי לקבל שכר על העשיה.

כבר שבתו תלמידים ביבנה ולא שבת רבי יהושע וכו' (כמוזכר לעיל).

מדרש זה בא לומר שאין הקב"ה זקוק, חלילה, למצוות שאנו עושים, אדרבה "רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות שנאמר 'ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר'".

ומוכח מן המדרש שעל מנת לזכות את ישראל, לא נתן הקב"ה מעשים אשר אין בהם משמעות ולא תועלת או טעם. אלא נתן הקב"ה לישראל מצוות ומעשים אשר רצונו יתברך שיהיו בעולם, וזיכה את ישראל בעשיית הדברים הללו כדי שיקבלו שכר על העשיה.

ובהמשך לדברים אלו הובאו דברי רבי אלעזר בן עזריה שדרש ב"אתם ניצבים", ורצונו לומר, בשעה שכינס משה את כלל ישראל להעבירם בברית, ולציין את הקשר העצמי בין ישראל לאורייתא, כלל בהם גם את הטף, ואף שהטף אינו מבין בין טוב לרע, מכל מקום כינסם כדי "ליתן שכר למביאייהם", שיבטאו במעשה את הקשר הקיים בין כלל ישראל, הכולל גם את הטף, לבין התורה הקדושה. וזה פירוש "להרבות שכר עושי רצונו" שעושים כרצונו של מקום, שאף שבדודאי שרצונו היה נעשה מאליו, מכל מקום ציום לעשות רצונו, לקיים מה שנאמר "ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר", שאף שהבאת הטף אין בה תועלת מעשית, שכן אינם

יודעים להבין בין טוב ורע, הרי שיש בה תועלת רוחנית. וכיון שהתורה לא באה רק לסדר את חיינו המעשיים, אלא ללמדנו את היסודות הרוחניים הפנימיים של חיינו, הרי שיש מקום למצוה זו שאם רוח חומרי אין בה, לימוד גדול יש בה (ועי' מה שכתבנו לעיל על "יגדיל תורה ויאדיר" במבוא).

הלכות ציבור - על קריאת התורה ומצות הקהל

"תנו רבנן הכל עולין למנין שבעה ואפילו קטן ואפילו אשה, אבל אמרו חכמים אשה לא תקרא בתורה מפני כבוד צבור" (מגילה כ"ג ע"א), וכן פסק השו"ע או"ח סי' רפ"ב סע' ג'.

כתב המגן אברהם שם ס"ק ו':

משמע מכאן דאשה חייבת לשמוע קריאת התורה, ואף על פי שנתקנה משום תלמוד תורה ונשים אינן חייבות בתלמוד תורה, **מכל מקום מצוה לשמוע כמו מצות הקהל שהנשים והטף חייבים בה**, עי' סימן קמ"ו, ומיהו יש לומר דאף על פי שאינן חייבות, עולות למנין, וכן כתבו התוספות סוף ראש השנה, אבל במסכת סופרים פרק י"ח כתוב, הנשים חייבות לשמוע קריאת ספר כאנשים ומצוה לתרגם להן שיבינו עכ"ל.

וב"לבושי שרד" על השו"ע כתב לפרש כוונת המג"א במה שכתב "עי' סימן קמ"ו", ששם נתבאר שאפילו מי שהשלים הפרשה, מכל מקום אסור לו לדבר בדברי תורה באמצע הקריאה, ומכאן שדין קריאת התורה אינו משום תלמוד תורה, ועל כן גם נשים חייבות, **כמו בהקהל** שאינה מטעם תלמוד תורה. המקור ממסכת סופרים שהביא המגן אברהם, יש בו טעם לשבח לבאר מקור חיוב נשים בקריאת התורה, אף שמצות תלמוד תורה הן פטורות, וזה לשון הברייתא:

...וקורא בכיה ובלילה (ספר קינות בתשעה באב), אם יודע הוא לתרגמו מוטב, ואם לאו נותנו למי שיודע לתרגם בטוב ומתרגם לפי שיבינו בו שאר העם והנשים ותינוקות, שהנשים חייבות לשמוע קריאת ספר כאנשים וכל שכן זכרים... ומן הדין הוא לתרגם לעם לנשים ותינוקות כל סדר ונביא של שבת לאחר קריאת התורה... ביום שהושיבו רבי אלעזר בן עזריה בישיבה פתח ואמר: "אתם נצבים היום כולכם טפכם נשיכם" אנשים באין לשמוע, נשים כדי לקבל שכר פסיעות, טף למה בא, כדי ליתן שכר למביאייהן, מכאן נהגו בנות ישראל קטנות לבא לבתי כנסיות כדי ליתן שכר למביאייהן והן לקבל שכר.

לא בכדי סמכו במסכת סופרים חיוב נשים בקריאת התורה, לדברי רבי אלעזר בן עזריה, ללמדך שיסוד אחד להם, והוא, שהלכות **ציבור** כוללות גם נשים וקטנים, וקריאת התורה חובת הציבור היא. ומכאן נבין את השם שנתן בעל הלכות גדולות להלכות קריאת התורה: "הלכות ציבור".

וכן כתב הרשב"א בתשובה (המובאת בספר הזכרון אבן ציון עמ' מ"א):

מי שאינו יודע לקרות בתורה, מהו שיעלה ויברך בבית הכנסת ברכת התורה ויקרא אחר במקומו... והלה נמי שברך ולא קרא לא הוי ליה מברך לבטלה, דכיון שקריאת התורה **חיובא דציבור הוא**, שפיר מצי מברך אף על פי שאינו קורא.

למדנו, אפוא, שקריאת התורה מכח חובת הציבור היא באה, ודומה בזה ל"הקהל" ול"אתם נצבים", ולכך כוללת מצותה גם נשים וקטנים ומי שאינו יודע לקרוא, שכן לא לימוד התורה עיקר במצוה זו, אלא עצם קשר הציבור בישראל לתורה.

דברים אלו לא עולים בקנה עם מה שכתב ערוך השולחן בס"י רפ"ב (סע' י"א) על דברי מסכת סופרים:

ונראה לי דלאו חיוב גמור קאמר, אלא דומיא דתינוקות, שהרי פטורה מתלמוד תורה ועוד דאין לך זמן גרמה יותר מזו... ואין לדמות למצות הקהל שצותה התורה "הקהל את העם האנשים והנשים והטף", שזו היא מצוה מיוחדת פעם לשבע שנים שהיה המלך בעצמו קורא ספר משנה תורה שהם דברי כיבושין, אבל שנאמר שמחוייבות בכל שבת בקריאת התורה ודאי הוא מילתא דתמיה... אלא המסכת סופרים אומר על דרך המוסר (עיי"ש בדבריו).

ואנו לא באנו לפסוק הלכה למעשה.

הבנת לשון הרמב"ם

דברים שכתבנו ביסוד מצות הקהל, מאירים את לשון הרמב"ם בהלכה (חגיגה פ"ג הל' ה'-ו):

הקריאה והברכות בלשון הקדש שנאמר "תקרא את התורה הזאת" - בלשונה. אף על פי שיש שם לועזות. וגרים שאינן מכירין, חייבים להכין לבם ולהקשיב אזנם לשמוע באימה ויראה וגילה ברעדה כיום שנתנה בו בסיני. **אפילו חכמים גדולים** שיודעים כל התורה כולה, חייבין לשמוע בכוונה גדולה יתרה. ומי שאינו יכול לשמוע, מכויין לבו לקריאה זו שלא קבעה הכתוב אלא לחזק דת האמת **ויראה עצמו כאילו עתה נצטוה בה** ומפי הגבורה שומעה, שהמלך שליח הוא להשמיע דברי האל.

ואי אפשר שלא להשוות דברים אלו עם לשון הרמב"ם בהלכות חמץ ומצה (פ"ז הל' א', ר'): :

מצות עשה של תורה לספר בניסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל חמשה עשר בניסן... **אפילו חכמים גדולים** חייבים לספר ביציאת מצרים וכל המאריך בדברים שארעו ושהיו הרי זה משובח... בכל דור ודור חייב אדם **להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים**.

בשתי המצוות מדגיש הרמב"ם שאין ידיעת הדברים ולימודם עיקר במצוות אלו, "אפילו חכמים גדולים" שלא תהיה להם כל תוספת ידיעה, חייבים לשמוע בהקהל ולספר ביציאת מצרים, כי ענין המצוות האלו הוא עצם הקשר לקודשא בריך הוא (ביציאת מצרים) ולתורתו (בהקהל), ולכן יראה עצמו **כאילו עתה** קורים הדברים.

הלכות הקהל

זמן הקריאה

בספר המצוות כתב הרמב"ם: "מצוה ט"ז היא שציוונו להקהיל את העם **ביום השני** של סוכות" ואילו בהל' חגיגה (פ"ג ה"א) בהגדרת המצוה לא הזכיר הרמב"ם יום מסוים וזו לשונו: "מצות עשה להקהיל כל ישראל אנשים ונשים וטף בכל מוצאי שמיטה **בעלותם לרגל**". ובהמשך בפרטי ההלכות (ה"ג) כתב: "אימתי היו קורין **במוצאי יום טוב הראשון של חג הסוכות שהוא תחילת ימי חולו של מועד** של שנה שמינית". ונראה בביאור הדברים שבספר המצוות רוצה הרמב"ם להדגיש עצמאותה של מצות הקהל כמצוה בפני עצמה, ולכן אינו מציין את הקשר של הקהל לעליה לרגל. וכותב "**ביום השני**" ולא "**במוצאי יום טוב ראשון**" מאותו הטעם, שלא לקשור את הקהל עם מצות ראייה החלה ביום הראשון.

לעומת זאת בהלכות חגיגה שענינם הוא הרגל, מדגיש הרמב"ם שמצות הקהל יש לה שייכות עם עליה לרגל ככתוב "בבא כל ישראל לראות" ולכן הזמן הנזכר בהגדרת המצוה הוא "בעלותם לרגל", ובפירוט ההלכה "במוצאי יום טוב ראשון", וכן בהמשך ההלכות כתב הרמב"ם (ה"ד): "והמלך עולה ויושב עליה (על הבמה) כדי שישמעו קריאתו, **וכל ישראל העולים לחג** מתקבצין סביבו".

מקור ההלכה הוא בסוטה (מ"א ע"א) במשנה: "פרשת המלך כיצד, מוצאי יום טוב הראשון של חג בשמיני במוצאי שביעית עושין לו בימה וכו'", והגמרא מבארת מדוע פירטה התורה כמה זמנים ומסיימת "כתב רחמנא בבא כל ישראל מאתחלתא דמועד".

רש"י פירש (שם ע"ב): "ומיהו ביום טוב לא, שאין תיקון הבימה דוחה לא את השבת ולא יום טוב ומאתמול נמי לא עבדינן לה דדחקה לה עזרה והאי טעמא מפרש בגמ' ירושלמי במס' מגילה (פ"א ה"ד) וכו'".

והקשו התוספות (ד"ה "כתב") שאם גזירת הכתוב שיקראו פרשת המלך ביום טוב, שיקראו בלא בימה, ומנלן דבימה מעכבת? ונראה שרש"י דקדק דבריו מהירושלמי זו לשונו: "ובהקהל (מאחרין ולא מקדמין כשחל בשבת) ר' בא בריה דר' חייא בר בא אמר מפני התקיעה, רבי יצחק בי ר' חייא אמר מפני הבימה. ויעשו אותה מאתמול? שלא לדחוק את העזרה". ויש לדקדק אם מדובר כשחל יום ראשון של חול המועד בשבת, אם כן מה פירוש ויעשו מאתמול, והלא אתמול יום טוב הוא, והוי ליה לשאול ויעשו מערב יום טוב, ומכאן שהירושלמי עונה גם על השאלה מדוע אין הקהל ביום טוב. כך נראים דברי רש"י. ועל שאלת התוספות שאם גזירת הכתוב היא שיקראו ביום טוב, שיקראו בלא בימה, יש לומר שגזירת הכתוב היא "בבא כל ישראל לראות" דהיינו שהקהל צריך להיות כשבאים ישראל לראות והיינו שהמצוה תהיה המשך של מצות ראייה ולכן אמרו במוצאי יום טוב ראשון דהיינו מיד אחר יום טוב, כהמשך למצות עליה לרגל, וכל ישראל העולים לחג מתקבצין סביב המלך לשמוע.

ונראה שכן פירש גם הרמב"ם שמצות הקהל היא המשך עליה לרגל (עי' לעיל בהגדרת המצוה) ולכן נקט גם הוא כלשון המשנה במוצאי יום טוב הראשון שכל ישראל שעלו לחג ישארו למצות הקהל.

ויש לפשוט בדברים אלו ספיקות שנסתפקו אחרונים. א. האדר"ת בקונטרס "זכר למקדש" (עמ' מ"ג) נסתפק אם יכול לבא לראות ובאותה ביאה לקיים הקהל, או שמא אין עושין מצוות חבילות חבילות. ולפי דברים אלו פשוט שגזירת הכתוב שהקהל הוא המשך לביאתו לראות ולא שייך כלל חבילות חבילות.

ב. כן יש לפשוט אם יש הקהל בלילה שנסתפק בזה האדרת בקונטרס הנ"ל (עמ' מ"ג) זה לשונו: "ומסתפקנא אם גם בלילה היא זמן הקריאה דהא לא כתיב בכאן 'יום' שנמעט לילה, או יש לומר, מדכתיב 'בבא כל ישראל לראות' צריך זמן ראייה שהוא ביום", ודעתו נוטה לאסור בלילה. והמנחת חינוך (תרי"ב) כתב בפשיטות שאפשר בלילה, ונראים דבריו על פי מה שכתבנו שהקהל הוא המשך לחג ומוצאי יום טוב ראשון בדווקא, לקיים "בבא כל ישראל לראות" שבאו כבר לראות ועתה ימשיכו במצות הקהל.

* * *

כתב הרמב"ם בספר המצוות: "וכבר נתבארו משפטי מצוה זו וכל מי יקרא ואיך יקרא ואי זה דבר יקרא בפרק ז' מסוטה". ונראה שאין דינים אלו אלא הלכות במצות הקהל, אך אינם חלק מהגדרת המצוה. ואפשר שיש נפקא מינה בהבנת דינים אלו, אם הם מעכבים במצוה או לא וכפי שיתבאר.

מי יקרא

לחובת הקריאה במצות הקהל קראה המשנה "פרשת המלך", ונראה שאין הכוונה לפרשת המלך שבספר דברים, דהיינו דיני מינוי מלך, אלא הפרשה שהמלך קורא, ומכאן יש ללמוד שקריאת הפרשה היא חובתו הבלעדית של המלך.

אמנם בלשון הרמב"ם יש לדקדק שבהגדרת המצוה (הן בספר המצוות והן בחגיגה פ"ג ה"א) כתב שהמצוה לקרות באזני העם פרשיות מן התורה, ולא כתב מי הוא הקורא ורק בפירוט ההלכות כתב (ה"ג): "והמלך הוא שיקרא באזניהם", ומכאן שאין המלך מעיקר המצוה, ואפשר שאם אין מלך יכול אחר לקרות במקומו.

ואפשר שבזה נחלקו האמוראים בירושלמי אם מאחרין אחר השבת מפני התקיעה או מפני הבימה, שלמאן דאמר מפני התקיעה, הרי שעיקר המצוה היא ההתקהלות הנעשית בחצוצרות, ולמאן דאמר מפני הבימה הרי שעיקר המצוה היא הקריאה.

ונראה שכיון שהמשנה במגילה (פ"א מ"ג) קראה למצוה "הקהל" ולא "פרשת המלך", הרי יש להוכיח שאין הקריאה עיקר המצוה, אלא דין מדיניה, ואינו מעכב. ואפשר שלכן הביא הרמב"ם רק את הטעם "מפני התקיעה", לשיטתו שעיקר המצוה היא "הקהל".

כיצד הוא קורא ומה הוא קורא, עיין בדברי הרמב"ם המפורטים בהלכות חגיגה פ"ג.